

מלאכת קוצר

יובל ברק

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. הגדרת המלאכה – מה נחשב אב ומה תולדה
- ג. האם המלאכה חלה דווקא בגידולי קרקע?
  - שיטת הירושלמי
  - שיטת הבבלי
  - שיטת רש"י
  - שיטת הרמב"ן
- ד. יסוד מלאכת קוצר – כריתה פיזית או ניתוק חיות?
- ה. שיטת הרמב"ם בשאלת גידולי הקרקע
- ו. הלכה למעשה
  - בענין גידולי קרקע
  - בעניין כריתה פיזית או יניקת חיות

א. פתיחה

מלאכת קוצר היא אחת מאבות המלאכה העוסקות בתהליך הכנת הפת. במשכן קצרו את הזרעים ששימשו לצורך הכנת סממני הקטורת, ומפעולה זו נלמדה מלאכת קוצר גם לשאר הגידולים. במהלך המאמר נברר שתי נקודות מרכזיות: ראשית, האם המלאכה חלה דווקא בגידולי קרקע כפי הביצוע המקורי שלה, או שמא היא חלה גם בדברים שאינם גידולי קרקע. שנית, נברר מה המשמעות המרכזית של מלאכת קוצר – האם יסוד המלאכה הוא עצם הניתוק הפיזי או שמא היסוד הוא הפסקת יניקת החיות.

ב. הגדרת המלאכה – מה נחשב אב ומה תולדה

המקור הבסיסי ביותר שיש לנו הוא המשנה במסכת שבת העוסקת ב-39 אבות מלאכה:

"אבות מלאכות ארבעים חסר אחת... והקוצר..."¹.

המושג "קצירה" מציין בדרך כלל כריתת יכולי התבואה בשדות, וכדי להוציא ממחשבתנו שאב המלאכה חל דווקא ביבול – הגמרא בהמשך מביאה ברייתא המלמדת אותנו שהגדר של אב המלאכה רחב יותר ומתפרס לכלל הגידולים:

"הקוצר, הבוצר, והגודד, והמסיק והאורה – כולן מלאכה אחת"².

באופן כללי, דמיון בין מלאכות יכול להתבצע בשלושה אפיקים: אותה פעולה, אותו חפץ (הדבר עליו מפעילים את הפעולה) ואותה תכלית (מטרה). מדברי הגמרא, אנחנו יכולים להסיק שבמלאכת קוצר שינוי בחפץ הנפעל, היינו סוג הגידול, אינו מספיק כדי להוריד את דרגת המלאכה מאב לתולדה. בניגוד לשינוי בחפץ הנפעל, הרמב"ם בהלכות שבת מלמד אותנו ששינוי במעשה הפעולה יכול להוות

1 שבת עג, א.

2 שם עג, ב.

שינוי מספיק כדי להוריד את דרגת המלאכה מאב לתולדה. הוא סובר שתלישה נחשבת תולדה של קוצר, וכך הוא כותב:

"הקוצר כגרוגרת חייב. ותולש תולדת קוצר הוא. וכל העוקר דבר מגידוליו חייב משום קוצר".³

הלחם משנה במקום מבאר את המושגים, ומסביר שקוצר זו פעולה שנעשית ע"י כלי ותולש זו פעולה הנעשית ישירות ביד.⁴ האגלי טל מקבל את דברי הלחם משנה שיש חלוקה בין עקירה בכלי לתלישה ביד, אך הוא מסייג את דבריו ומסביר שהחלוקה בין כלי לבין יד היא רק כאשר מדובר בדבר שדרכו להיקצר ע"י כלי. לכן, כאשר תולשים אותו ביד במקום בכלי - יש כאן שינוי משמעותי בפעולה המחשיב את המלאכה לתולדה. לעומת זאת, אם תולשים ביד משהו שדרכו להיתלש ביד, למשל תפוח, במקרה כזה כן עוברים על אב המלאכה של קוצר, מכיוון שכאן לא נעשה שינוי משמעותי בפעולה.⁵

ג. האם המלאכה חלה דווקא בגידולי קרקע?

הסברנו לעיל שמלאכת קוצר מתפרסת לכלל הגידולים, ולא דווקא ביבולי תבואה. כלומר, אדם המוסק זיתים מעץ עובר גם הוא על מלאכת קוצר. כעת נברר האם גדר המלאכה רחב יותר ומתפרס גם למקומות נוספים שאינם גידולי קרקע כלל, כמו עולם החי. נראה מקורות בירושלמי ובבבלי, ושיטות של ראשונים בהבנת הגמרות.

שיטת הירושלמי

הירושלמי בשבת אומר: "רבנן דקיסרין אמרין, מהן דצייד כוורא (= הצד דגים) וכל דבר שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר".⁶

מכאן אפשר להסיק, שעל פי הירושלמי ההגדרה של קוצר היא - הפרדת דבר מחיותו, כלומר לגרום לדבר להיפרד מהמקור המחיה אותו. ראשית, אפשר לראות שלפי הירושלמי היסוד של מלאכת קוצר הוא לא כריתה פיזית של אובייקט, אלא היסוד הוא הפסקת יניקת החיות. בנוסף לכך, הדוגמה המובאת בירושלמי היא צידת דגים, כאשר הוצאתם מהמים מפרידה אותם ממקור חיותם (המים), מכאן יוצא שלדעת הירושלמי מלאכת קוצר חלה גם בדברים שאינם גידולי קרקע.

שיטת הבבלי

הגמרא במסכת שבת מביאה שתי מימרות בשם שמואל, ולאחר מכן היא מבארת את טעם הדין.

אמר שמואל: השולה דג מן הים, כיון שיבש בו כסלע - חייב. אמר רבי יוסי בר אבין: ובין סנפיריו. אמר רב אשי: לא תימא יבש ממש, אלא אפילו דעבד רירי.

אמר מר בר המדורי אמר שמואל: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה - חייב.

מאי טעמא? אמר רבא: בר המדורי אסברה לי, לאו אמר רב ששת: האי מאן דתלש כשותא מהזמי והיגי (=התולש כשות מצמח הנקרא "היזמי והיגי") מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. הכא נמי, מיחייב משום עוקר דבר מגידולו.⁷

נסביר את דברי שמואל. ראשית, הוא אומר שאדם המוציא דג מהמים, והתייבש חלק מגוף הדג בגודל של מטבע הקרוי "סלע" - חייב. לאחר מכן, הוא אומר דין נוסף - אדם שהושיט יד לתוך מעי של בהמה ועקר את העובר ממקומו ברחם, ובעצם גרם להפלתו - חייב.

³ משנה תורה הלכות שבת פ"ח ה"ג.

⁴ לחם משנה שם, ד"ה "הקוצר כגרוגרת חייב ותולש תולדת קוצר הוא וכו'".

⁵ אגלי טל על מלאכת קוצר אות א בסוף דבריו.

⁶ ירושלמי שבת (הוצאת וונציה) נט א.

⁷ שבת קז, ב

לאחר מכן הגמרא מבררת את טעם החיוב, והיא מגיעה למסקנה שהאדם מתחייב משום עוקר דבר מגידולו. הגמרא עושה דימוי לכשות, שהוא גידול טפילי הגדל על צמח אחר, ואומרת שכמו שמי שתולש אותו מהגידול שעליו הוא גדל (היזמי והיגי) – מתחייב משום עוקר דבר מגידולו, כך גם כאן האדם מתחייב משום עוקר דבר מגידולו. היסוד שהגמרא רוצה ללמד הוא שכמו שלכשות אין חיות עצמאית, אלא חיות הנתלית במקור אחר – ולמרות זאת כאשר מנתקים אותו מהמקור שבו הוא נתלה זה נחשב כעוקר דבר מגידולו, כך גם אצלנו – למרות שאין חיות עצמאית, הפסקת החיות תיחשב לעקירת דבר מגידולו.

אחת השאלות העולות מפשט הגמרא היא האם ההסבר לחיוב מוסב על שני המקרים שראינו. היינו השולה דג והמדלל עובר, או שמא הוא מוסב רק על המקרה השני, ולגבי השולה דג ישנו טעם אחר לחיוב. בנוסף לכך, יש לברר את דעת הבבלי לעניין חלות קוצר על דברים שאינם גידולי קרקע. נראה את שיטת רש"י ושיטת הרמב"ן בעניין, ובהמשך המאמר נעסוק בשיטת הרמב"ם באופן נפרד.

שיטת רש"י

רש"י בסוגיה, בד"ה "חייב" הקשור לדין של השולה דג, מפרש שהחיוב הוא משום נטילת נשמה. לעומת זאת, בנוגע לדין השני הוא לא מבאר כלל מה יסוד החיוב, וכנראה דעתו היא ששם החיוב הוא משום עוקר דבר מגידולו כפשט הסוגיה.

רש"י הבין שהדין הראשון של שמואל עומד בפני עצמו, והחיוב שם הוא משום נטילת נשמה. לפי שיטתו, הטעם שמביאה הגמרא לסיבת החיוב משום עוקר דבר מגידולו מוסב רק על הדין השני. כנראה, מה שהוביל אותו לסבור כך הוא שבדין הראשון האדם חייב רק כאשר יבש בדג כסלע, ואם היסוד כאן הוא עוקר דבר מגידולו – האדם היה צריך להתחייב כבר מהרגע הראשון.

בכל מקרה, בדין של מדלל עובר במעי בהמה, רואים שרש"י סובר בפשטות שטעם החיוב הוא עוקר דבר מגידולו – היינו קוצר. לכן, אפשר לומר שלדעתו דין קוצר חל גם בדברים שאינם גידולי קרקע.

לאחר שביארנו שלפי שיטה זו דין קוצר חל גם בדברים שאינם גידולי קרקע, צריך לשאול – מדוע באמת האדם לא מתחייב בקוצר כאשר הוא שולה דג? בהמשך המאמר, בשו"ת דבר אברהם, נבאר נקודה זו.

שיטת רמב"ן

הרמב"ן מבאר את הבבלי באופן שונה מרש"י.⁸ ראשית, הוא מסביר שלא יתכן לומר שחייבים על דלדול עובר במעי אימו משום עוקר דבר מגידולו מכיוון שדין קוצר חל רק בגידולי קרקע, והוא מביא שתי הוכחות לסברה זו:

1. אם קוצר היה חל גם בדברים שאינם גידולי קרקע, היה צריך להתחייב במגוון מלאכות משום עוקר דבר מגידולו, למשל: גוזז, נוטל שער ציפורניו ושפמו. במלאכות אלו לא הוזכר חיוב משום עוקר דבר מגידולו, ולכן אפשר להסיק שקוצר חל רק בגידולי קרקע.

2. מלאכת קוצר ומלאכת דש נלמדו ביחד מהמשכן כמלאכות שהן שלבים בהכנת הפת. מלאכת דש חלה רק בגידולי קרקע.⁹ לכן, מסתבר לומר שגם מלאכת קוצר שנלמדת יחד איתה חלה גם היא רק בגידולי קרקע.

⁸ חידושי הרמב"ן מסכת שבת קז: ד"ה "הא דאמרינן במושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה דחייב משום עוקר דבר מגידולו"
⁹ בשבת עה, א נחלקים ר' יהודה וחכמים האם אדם שפוצע (= דוחקו בידי שיצא דמו, ע"פ רש"י ד"ה "הפוצעו") חלזון מתחייב משום דישה. חכמים סוברים שאינו מתחייב משום דישה מכיוון שאין דישה אלא בגידולי קרקע, וכן פוסק הרמב"ם להלכה את שיטת חכמים שאין דישה אלא בגידולי קרקע.

לאחר שהרמב"ן הסביר שמלאכת קוצר חלה רק בגידולי קרקע, הוא ניגש לבאר את דברי הגמרא. הרמב"ן נאלץ לבאר את הגמרא שלא כפשטה כפי שביאר רש"י. לשיטתו, הטעם שהגמרא הביאה לחיוב משום "עוקר דבר מגידולו" הוא אינו החיוב עצמו עליו מתחייבים, אלא רק הסיבה לחיוב.

מצד האמת, החיוב המוטל על אדם המדלדל עובר במעי אימו הוא נטילת נשמה. אולם, היינו יכולים לחשוב שבמקרה כזה האדם יהיה פטור, כיוון שלעובר אין חיות עצמאית אלא הוא תלוי באימו. וכאשר אנחנו מנתקים אותו מאימו, הפעולה לא מספיק משמעותית בשביל להתחייב משום נטילת נשמה, מכיוון שלעובר עצמו לא הייתה חיות גם מלפני זה.

על כן, מסבירה הגמרא שבדומה לניתוק גידול טפילי שמתחייבים משום עוקר דבר מגידולו, למרות שהצמח לא יונק מהקרקע עצמה אלא רק תלוי בצמח אחר שמחיייה אותו, כך באותו האופן מתחייבים במדלדל עובר למרות שאין לו חיות עצמאית אלא הוא תלוי באימו. כשהגמרא אומרת שהחיוב כאן הוא משום "עוקר דבר מגידולו" זהו לא החיוב עצמו, אלא רק ביטוי לכך שחל כאן חיוב שחל גם כאשר אין יניקה עצמאית בדומה לעוקר דבר מגידולו במלאכת קוצר. אך החיוב עצמו כאן הוא נטילת נשמה.

לפי הסבר הרמב"ן אפשר להבין שהטעם לחיוב מוסב על שני המקרים ביחד - גם של הדג וגם של העובר. בשניהם האדם מתחייב משום נטילת נשמה, וסיבת החיוב היא "עוקר דבר מגידולו". כלומר, מנתקים אותו מהמקור שגורם לו לקבל חיות. החידוש הוא שגם במקרים אלו, החיוב עצמו חל למרות שאין להם חיות עצמאית.

לסיכום דברי הרמב"ן, מלאכת קוצר קשורה אך ורק בגידולי קרקע, כפי שהסביר בתחילת דבריו. את הגמרא הוא מסביר שלא כפשטה כמו שביארנו. בשיטת הרמב"ן יש יתרון וחסרון. מצד אחד הבבלי משתמש בביטוי שמסייע לשיטתו - "עוקר דבר מגידולו", הנשמע כספציפי לעניין עולם הצומח. בניגוד לירושלמי המשתמש בביטוי "מבדיל דבר מחיותו", הנשמע כביטוי רחב יותר היכול להתפרס על דברים נוספים שאינם גידולי קרקע כמו עולם החי. ההבדל בין הביטויים מסייע לשיטת הרמב"ן המסביר שהבבלי חולק על הירושלמי, וסובר שמלאכת קוצר חלה רק בגידולי קרקע.

לעומת זאת, יש בשיטתו חסרון. כיוון שעל מנת שהגמרא תסתדר עם שיטתו, הרמב"ן הסביר את הגמרא באופן שנראה הפוך לחלוטין מפשט הגמרא. בניגוד לרש"י שהסביר אותה כפשטה, שהחיוב הוא משום עוקר דבר מגידולו. פשט הגמרא מעניק יתרון לשיטת רש"י על פני שיטת הרמב"ן.

היחס בין הבבלי לירושלמי - שו"ת דבר אברהם

כאשר מסבירים את הבבלי כשיטת הרמב"ן - שחיוב קוצר חל רק בגידולי קרקע, אין ספק שהבבלי חולק על הירושלמי שסובר שקוצר חל גם בדברים שאינם גידולי קרקע.

לעומת זאת, אם נסביר את הבבלי כשיטת רש"י, גם לפי הבבלי מלאכת קוצר תחול לא רק בגידולי קרקע, והבבלי והירושלמי יהיו באותה שיטה. השו"ת דבר אברהם מסביר שגם אם נסביר את הבבלי כמו רש"י, עדיין יש מחלוקת בינו לבין הירושלמי.

ניתן להוכיח את סברת דבר אברהם מכך שבדין של השולח דג המוזכר בבבלי כתוב "כיוון שיבש בו כסלע - חייב".¹⁰ כלומר לפני שיבש בדג כסלע, האדם יהיה פטור.¹¹

¹⁰ שבת קז, ב

¹¹ מספר ראשונים עסקו בשאלה, איך יכול להיות בכלל שהאדם פטור במצב כזה, ומדוע הוא לא חייב בשולח דג מן המים משום מלאכת צד? רש"י בד"ה "השולח דג" ותוספות בד"ה "כיוון שיבש בו כסלע" ביארו שמדובר במקרה שהדג היה ניצוד ועומד מבעוד יום בתוך המים. במקרה כזה, אין חיוב משום מלאכת צד בהחלט יכול להיות מצב שהאדם יהיה פטור כאשר לא יבש כסלע.

רואים שיש הבדל בין שיטת הבבלי לירושלמי. אם הבבלי היה תואם לשיטת הירושלמי, החיוב היה צריך להיות מרגע הוצאת הדג מהמים (כפי שאמרו רבנן דקיסרין), ולא רק כאשר יבש בו כסלע. למרות שרק מרגע היובש מתחייבים משום נטילת נשמה, כבר מרגע ההוצאה היה האדם צריך להתחייב משום קוצר.

לאחר שראינו שיש מחלוקת בדין בין הבבלי לירושלמי, צריך להבין את הסברה למחלוקת.

הדבר אברהם מסביר שגם אם נאמר ששמואל מודה שקוצר חל לאו דווקא בגידולי קרקע (כשיטת רש"י), אפשר לומר שהוא סובר שמלאכת קוצר חלה רק כאשר יש מעשה ניתוק בפועל – כלומר כריתה פיזית של דבר מחובר. לכן, במקרה של הדג לא חלה מלאכת קוצר. לעומת זאת, הירושלמי סובר שעיקר הנקודה של מלאכת קוצר היא הבדלת דבר מחיותו, ואין צורך בניתוק פיזי. לכן, לפי שיטתם של רבנן דקיסרין האדם מתחייב כבר בשעת הוצאת הדג מהמים.

בעניין זה, האם היסוד של מלאכת קוצר הוא מעשה ניתוק בפועל או הבדלת דבר מחיותו – אפשר לומר שנחלקו גם רש"י והתוספות אל מול הרמב"ם.

ד. יסוד מלאכת קוצר - כריתה פיזית או ניתוק חיות?

צינו לעיל את השו"ת דבר אברהם שביאר את שתי האופציות ליסוד המלאכה – האם החיוב הוא על עצם הניתוק הפיזי, או שמא על ניתוק יניקת החיות. הוא הסביר שאפשר להבין שזו גוף המחלוקת בין הבבלי לירושלמי. כעת, נביא מספר מקורות ונראה שגם רש"י ותוספות נחלקו אל מול הרמב"ם בתפיסת יסוד המלאכה.

ישנן שתי מחלוקות בין רש"י ותוספות לרמב"ם:

1. הגמרא בשבת פא, ב מזכירה איסור להיפנות בשדה ניר בשבת.¹² במהלך הדיון היא מעלה סברה לסיבת האיסור, ואומרת שהחשש הוא משום תלישת עשבים. כלומר, בשדה ניר קיימת לחלוחית בקרקע ועשבים עולים על צרורות העפר. כאשר אדם ישתמש בצרור על מנת לקנח, הוא עלול לתלוש עשבים. הגמרא דוחה את הנחה זו:

"והאמר ריש לקיש: צרור שעלו בו עשבים – מתור לקנח בה.

והתולש ממנה בשבת – חייב חטאת".¹³

הגמרא טוענת שלא יתכן שתלישת עשבים היא החשש העומד בשדה ניר, מתוך כך שאנחנו רואים שריש לקיש התיר לקנח בצרור שעלו בו עשבים. אלא כנראה קיים חשש אחר. בנוסף לכך, אנחנו רואים דין שאדם התולש בכוונה את העשבים מהצרור, חייב חטאת. החידוש כאן הוא שלמרות שהם לא מחוברים לקרקע, בסופו של דבר גוש העפר הוא מקום גידולם. לכן, יש כאן חיוב על התלישה.

לאחר מכן, הגמרא מביאה דין נוסף ודוחה אותו:

"אמר רב פפי: שמע מינה מדריש לקיש, האי פרפיסא (=עציץ נקוב) – שרי לטלטולי. מתקיף לה רב כהנא: אם אמרו לצורך, יאמרו שלא לצורך?!".¹⁴

רב פפי רצה להשוות את הדין של ריש לקיש שעסק בגידול שאינו מחובר לקרקע בעצמו, אלא גדל במקום אחר (גוש העפר) לדין של עציץ נקוב. טענתו היא שכמו ששם הוא התיר לטלטלו ואין חשש לקוצר – כך גם בעציץ נקוב. רב כהנא דחה את סברתו, ואמר שאי אפשר להשוות בין המקרים מכיוון

¹² שדה ניר הוא שדה חרוש המכונן לזריעה, ע"פ רש"י ד"ה "בשדה ניר".

¹³ שבת פא, ב

¹⁴ שם

שריש לקיש התיר במקרה שלו משום כבוד הבריות, היינו לאפשר לאנשים לקנח עם הצרור, ואין להוכיח משם למקרה אחר.

מהמשך הגמרא ניתן לראות שהמסקנה לגבי עציץ נקוב הפוכה ממה שרצה רב פפי ללמד:

אמר אביי: פרפיסא, הואיל ואתא לידן לימא ביה מילתא: היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות - מיחייב משום תולש. היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע - חייב משום נוטע.¹⁵

אביי סובר שאדם המרים עציץ נקוב מהקרקע, ומניחו על גבי יתדות - חייב משום תולש. רש"י (ד"ה "חייב משום תולש") ותוספות (ד"ה "והניחו ע"ג יתדות מיחייב משום תולש") עמדו על כך שהכוונה ב"חייב" במקרה זה היא מדרבנן בלבד, ולמרות שבדרך כלל בש"ס הכוונה ב"חייב" היא לציין איסור דאורייתא. סברתם נובעת מכך שראינו שרב פפי כרך בין שני המקרים, גוש העפר ועציץ נקוב, והוא רצה שגם עציץ נקוב יהיה מותר לטלטל כמו שהותר בגוש העפר. הדחייה שם הייתה על כך שעציץ נקוב זה לא לצורך, סימן שאם ההזזה הייתה כן לצורך - הדבר היה מותר, ואיך אפשר לומר שנתיר איסור דאורייתא לצורך? לכן נראה, שהאיסור כאן הוא דרבנן מכיוון שזה נראה כתולש. לגבי העניין שכתוב במפורש "חייב חטאת" במקרה של גוש העפר, צריך לומר שמול רש"י ותוספות עמדה גרסה אחרת בה היה כתוב רק "חייב".

לעומתם, הרמב"ם סובר שמדובר בחיוב דאורייתא, וכך הוא כותב:

כל זרע שקצירתו מצמחת אותו ומגדלתו כגון אספסתא וסלקא: הקוצרו בשגגה - חייב שתי חטאות, אחת מפני שהוא קוצר ואחת מפני שהוא נוטע. וכן הזומר והוא צריך לעצים - חייב משום קוצר ומשום נוטע. גבשושית של עפר שעלו בה עשבים: הגביהה מעל הארץ והניחה על גבי יתדות - חייב משום תולש. היתה על גבי יתדות והניחה על הארץ - חייב משום זורע. תאנים שיבשו באיביהן וכן אילן שיבשו פירותיו בו: התולש מהן בשבת - חייב אף על פי שהן כעקורין לענין טומאה.¹⁶

בתחילת ההלכה, הרמב"ם הביא דין שיש בו חיוב דאורייתא כמו שהוא ציין במפורש 'חייב שתי חטאות'. מסתבר לומר שדעתו היא שכל המקרים בהלכה החיוב בהם הוא מדאורייתא, אחרת הוא היה מציין זאת במפורש. מכאן יוצא, שהדין עם גוש העפר הוא מדאורייתא, ואותו חכמים התירו משום כבוד הבריות. אולם, איפה שאין כבוד הבריות, למשל כמו עציץ נקוב, האיסור נשאר בעינו (דאורייתא).

2. הגמרא בחולין מביאה דין העוסק בתאנה שיבשה והיא עדיין מחוברת לעץ, ומי שתולש אותה בשבת - חייב:

"מסייע ליה לרב חייא בר אשי דאמר רב חייא בר אשי אמר שמואל: תאנים שצמקו באיביהן - מטמאות טומאת אוכלין, והתולש מהן בשבת - חייב חטאת."¹⁷

רש"י (ד"ה "חייב חטאת") במקום מציין שחיוב החטאת הוא רק במקרה ועדיין עוקציהם לא יבשו, ומכאן סימן שאם הם כן יבשו לחלוטין - כנראה שלדעתו האיסור יהיה רק מדרבנן.

תוספות במסכת שבת בסוגייה של "מחשיכין על התחום" מזכיר את הדין שלנו,¹⁸ ומדייק ממנו שרק כאשר התאנים צמקו, שזהו שלב שקודם ל"ייבשו", אז החיוב מדאורייתא. אבל אם התאנים ייבשו, אין איסור מדאורייתא. ומסתבר לומר שהוא סובר שהאיסור מדרבנן.

לגבי הרמב"ם, הבאנו לעיל את המקור בפ"ח ה"ד. בסוף ההלכה הוא הביא את המקרה עם התאנים. מסתבר לומר, שהרמב"ם מבין שהאיסור מדאורייתא, כפי שביארנו לעיל שכל ההלכה עוסקת באיסורי דאורייתא.

¹⁵ שם

¹⁶ רמב"ם הלכות שבת פ"ח ה"ד.

¹⁷ חולין קכז, ב

¹⁸ שבת דף קנ, ב תוספות ד"ה "במחובר משכחת לה".

אפשר להסביר שיסוד מחלוקתם של רש"י ותוספות לעומת הרמב"ם הוא האם הנקודה במלאכת קוצר היא הפסקת יניקת החיות או כריתה פיזית של דבר מחובר.

הרמב"ם סובר שמדובר בכריתה פיזית של דבר מחובר. לכן, חייבים כאשר התבצע ניתוק של עציץ נקוב מהקרקע (למרות שעדיין יש יניקה. מכיוון שזה לא המדד לשיטתו), ובנוסף לכך חייבים כאשר תולשים תאנה יבשה (למרות שגם ככה אין יניקת חיות. העניין הוא הניתוק הפיזי מהעץ).

לעומתו, רש"י ותוספות סוברים שהנקודה היא הפסקת יניקת החיות, וכאשר אין זה רלוונטי (עציץ שממשיך לינוק מהאוויר / תאנה שגם ככה אין לה חיות כי היא יבשה) - האיסור הוא רק מדרבנן.

ה. שיטת הרמב"ם בשאלת גידולי הקרקע

האם המלאכה חלה דווקא בגידולי קרקע או לאו דווקא לפי שיטת הרמב"ם, נחלקו מספר ראשונים. לכן, נעסוק בשיטתו בפרק נפרד. הרמב"ן בסוף דבריו, וכן הרשב"א שהלך כשיטת הרמב"ן - סוברים שהרמב"ם הולך כמו שיטתם שמלאכת קוצר חלה דווקא בגידולי קרקע. הם מוכיחים זאת מדברי הרמב"ם לגבי שוחט:

השוחט - חייב. ולא שוחט בלבד, אלא כל הנוטל נשמה לאחד מכל מיני חיה ובהמה ועוף ודג ושרץ בין בשחיטה בין בנחירה או בהכאה - חייב. החונק את החי עד שימות - הרי זה תולדת שוחט. לפיכך אם העלה דג מספל של מים והניחו עד שמת - חייב משום חונק. ולא עד שימות, אלא כיון שיבש בו כסלע בין סנפיריו - חייב, שעוד אינו יכול לחיות. הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה - חייב.¹⁹

הרמב"ם מציין את המקרים של הגמרא, הדג והמדלדל עובר, והוא כותב אותם לגבי חיוב של חונק (תולדה של שוחט), והוא כלל לא מזכיר חיוב משום קוצר. מכאן, מוכיחים הרמב"ן והרשב"א שהרמב"ם הולך כמוהם, ואין קוצר אלא בגידולי קרקע.

המנחת חינוך חולק עליהם, ואומר שהרמב"ם סובר שמלאכת קוצר חלה גם בדברים שאינם גידולי קרקע. ראשית, הוא מביא הוכחה לשיטתו מכך שהרמב"ם ציין במפורש במלאכות דש (הלכות שבת פ"ח ה"ז) ומעמר (הלכות שבת פ"ח ה"ה) שהן חלות דווקא בגידולי קרקע. לעומת זאת, במלאכת קוצר הוא לא אמר שום דבר בעניין זה - סימן שהוא סובר שהיא חלה לאו דווקא בגידולי קרקע.

דברי הרמב"ם על מלאכת קוצר:

הקוצר כגרוגרת - חייב. ותולש - תולדת קוצר הוא. וכל העוקר דבר מגידוליו - חייב משום קוצר. לפיכך צרור שעלו בו עשבים וכשות שעלה בסנה ועשבים שצמחו על גבי החבית, התולש מהן - חייב שזה הוא מקור גידולן. אבל התולש מעציץ שאינו נקוב - פטור מפני שאין זה מקום גידולו. ועציץ נקוב בכדי שורש קטן הרי הוא כארץ והתולש ממנו - חייב.²⁰

כפי שאפשר לראות הרמב"ם לא ציין שום דבר לגבי גידולי קרקע, וזאת ההוכחה של המנחת חינוך לשיטתו. לגבי ההוכחה של הרמב"ן והרשב"א מכך שהמקרים של הגמרא הוזכרו בעניין של שוחט, ולא הוזכר בהם דין קוצר, המנחת חינוך דוחה את הוכחתם. הוא מסביר שהרמב"ם רצה ללמד שם ספציפית את הדין של שוחט. אך הרמב"ם באמת סובר שגם שם יש חיוב של קוצר בנוסף לחיוב של שוחט, אלא הוא כתב רק את הדין הרלוונטי לנושא שבו הוא עוסק.

¹⁹ רמב"ם הלכות שבת פ"א ה"א

²⁰ רמב"ם הלכות שבת פ"ח ה"ג

המנחת חינוך מקשה קושיה חזקה על הרמב"ן והרשב"א, ואומר שגם אם נניח והרמב"ם היה סובר שקוצר חל רק בגידולי קרקע, עדיין הוא היה צריך לכתוב לגבי מדלדל בהמה שחייבים משום קוצר מכיוון שלשיטת הרמב"ם בהמה נחשבת לגידולי קרקע.²¹ לכן, אין להוכיח לאף שיטה מכך שהרמב"ם לא ציין את מלאכת קוצר בעניין שם, מכיוון שלפי שתי השיטות חלה שם מלאכת קוצר. מכאן רואים שהרמב"ם החליט לכתוב רק את החיוב הענייני של הנושא, ובאמת הוא סובר שיש עוד חיובים. באופן הזה, "סילק" המנחת חינוך את הוכחת הרמב"ן והרשב"א לשיטתם, ונשאר עם ההוכחה לשיטתו שהרמב"ם לא ציין כלום לגבי גידולי קרקע בעניין מלאכת קוצר לכן, מסתבר לומר שהרמב"ם סובר שהמלאכה חלה גם במקומות שאינם גידולי קרקע.

הקהילות יעקב דוחה את קושיית המנחת חינוך, ואומר כי גם אם נקבל את הנחת היסוד שבהמה נחשבת לגידול קרקע – יש הבדל בין ההגדרות של המלאכות דש וקוצר.

במלאכת קוצר העניין הוא לנתק דבר מחובר לקרקע, ובמלאכת דש העניין הוא לקחת דבר שגדל בקרקע ולפרק אותו מהמקום שהוא בנוס בו, ולא חייבים שבזמן הדישה הדבר יהיה מחובר לקרקע.

לכן, באמת אפשר להוכיח מכך שהרמב"ם סבר שבחולב מתחייבים משום דש, ושבהמה היא גידולי קרקע. אך אין זו הוכחה מספיקה לכך שמדלדל עובר במעי אימו יתחייב משום קוצר, מכיוון שבמלאכת קוצר צריך שהדבר עצמו יהיה מחובר לקרקע ולא רק גדל ממנה.²²

לסיכום, הרמב"ן והרשב"א סוברים שהרמב"ם מסכים לשיטתם שקוצר חל רק בגידולי קרקע. לעומתם, המנחת חינוך סובר שהרמב"ם חולק עליהם, וסובר שקוצר חל לאו דווקא בגידולי קרקע.

1. הלכה למעשה

בעניין גידולי קרקע

פסיקת ההלכה במלאכת קוצר לא מובאת באופן סדור בשולחן ערוך, אלא יש להבין אותה על ידי עיון במקורות שונים. השולחן ערוך פוסק שמותר לעלות דגים מן המים בי"ט – מכיוון שזה לצורך אוכל נפש, וכך הוא כותב:

"אם סכר אמת-המים בכניסה וביציאה מערב יום טוב – מותר ליקח ממנה דגים ביום טוב, דהוה לי ניצודין ועומדין".²³

מסתבר לומר שהוא סובר שלגבי שליית דג מן המים עוברים בנטילת נשמה, ולא משום קוצר – מכיוון שאם היה כאן חיוב של קוצר, הדבר לא היה מותר לצורך אוכל נפש. לעומת זאת, נטילת נשמה של הדג כן מותרת לצורך אוכל נפש, כי זה חלק מתהליך ההכנה עצמו.

אפשר להסיק שהשולחן ערוך סובר שמלאכת קוצר חלה רק בגידולי קרקע, מכך שהוא לא כלל את דין קוצר בשליית הדג מן המים כפי שהבינו חלק מהראשונים.

בעניין כריתה פיזית או יניקת חיות

בקשר לענייננו, כותב הרמ"א:

²¹ הרמב"ם סובר שמלאכת דש חלה רק בגידולי קרקע, ושמפרק זו תולדה של דש. בנוסף לכך, הוא אומר שהחולב בהמה חייב משום מפרק – מכאן רואים שלפי שיטתו בהמה נחשב לגידולי קרקע מכיוון שיא גדילה וניזונה מהקרקע. ע"פ מגיד משנה על הרמב"ם פרק ח הלכה ז.

²² קהילות יעקב על מסכת שבת סימן נ

²³ או"ח תצו, ה

יחור (=ענף) של אילן שנפשח (=התייבש) מערב שבת מן האילן ובו פרות - מתר לתלש הפרות ממנו בשבת.²⁴

הביאור הלכה על המקום מסייג את ההיתר, ואומר: שלהלכה מותר לתלוש פירות רק במידה והענף עצמו תלוש מן העץ מכיוון שאם נתיר לאנשים לתלוש פירות מענף יבש בעודו מחובר לעץ - יש חשש שמא יבואו להתיר גם לתלוש מענף שאינו יבש מכיוון שאנשים לא בקיאים בעניין לדעת מה יבש ומה לא.

בכל אופן, בין אם ניקח את ההיתר הרחב של הרמ"א ובין את הסיוג של הביאור הלכה עליו, רואים שעיקר הנקודה במלאכת קוצר לדעתם היא מיעוט יניקת החיות, ולא עצם הכריתה הפיזית - מבט זה על המלאכה מאפשר להתיר תלישה של פירות מענף שהתייבש, למרות שיש כאן תלישה ממשית.

לסיכום, בשילוב דעותיהם של השולחן ערוך והרמ"א אפשר לומר שמלאכת קוצר חלה רק בגידולי קרקע, והעניין המרכזי בה הוא מיעוט יניקת החיות של הצמח.

---

²⁴ רמ"א על או"ח סעיף שלו סימן ח